

**O‘ZBEKISTON-YAPONIYA MUNOSABATLARIDAGI “ODA–
SAVDO PARADOKSI”: MUAMMONING MIQDORIY O‘LCHOVI**

Durdona Toshboyeva

tayanch-doktorant

Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: toshboyevadurdona@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Yaponiyaning O‘zbekistonga ajratgan rasmiy rivojlanish yordami (ODA) hajmi bilan ikki tomonlama savdo aylanmasi o‘rtasidagi barqaror asimmetriya “ODA–savdo paradoksi” sifatida kontseptuallashtiriladi. JICA/JBIC ning rasmiy press-relizlari va O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida paradoksni o‘lchovchi uchta indikator taklif etiladi. Muallif hodisani analitik eklektizm doirasidagi uch qatlamli model orqali izohlaydi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, Yaponiya, ODA, JICA, ikki tomonlama savdo, imkoniyat bo‘shlig‘i, analitik eklektizm.

Durdona Toshboyeva

basic doctoral student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: toshboyevadurdona@gmail.com

Annotation. The article conceptualises the persistent asymmetry between the volume of Japanese Official Development Assistance and the volume of bilateral trade as the “ODA–trade paradox”. Drawing on official

JICA/JBIC press releases and data of the National Statistics Committee of Uzbekistan, three indicators for measuring the paradox are proposed. The author explains the phenomenon through a three-layer model of analytic eclecticism.

Keywords: Uzbekistan, Japan, ODA, JICA, bilateral trade, opportunity gap, analytic eclecticism.

1992-yilda diplomatik munosabatlar o'rnatilganidan buyon Yaponiya O'zbekiston uchun eng izchil ikki tomonlama rivojlanish hamkorlaridan biri bo'lib kelmoqda. JICA O'zbekistonga nisbatan uchta ustuvor yo'nalishda - iqtisodiy infratuzilmani yangilash, bozor iqtisodiyotiga o'tishni ta'minlovchi kadrlar tayyorlash va ijtimoiy sektorni qayta qurish bo'yicha - faoliyat yuritadi [8]. Biroq savdo-iqtisodiy aloqalar sezilarli darajada past darajada qolmoqda. 2025-yil yakunlari bo'yicha O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi tarixda ilk bor 81,17 milliard AQSh dollariga yetgan bo'lsa-da [13], Yaponiya mamlakatning yirik savdo hamkorlari o'ntaligiga kirmaydi. Bu holat aniq ilmiy muammoni yuzaga keltiradi: nima uchun o'ttiz yildan ortiq davom etgan yirik hajmdagi davlat rivojlanish yordami mutanosib savdo-iqtisodiy integratsiyaga aylanmadi?

Mavjud adabiyotda Yaponiyaning mintaqadagi siyosati yetarlicha o'rganilgan: M. Hikkok "Yevroosiyo tashabbusi"ni tahlil qilgan [3, 17-b.], K. Len, T. Uyama va T. Hirose tahriri ostidagi monografiya diplomatik strategiyaning birinchi tizimli tahlilini bergan [5], T. Dadabayev ODA sxemasining determinantlarini tadqiq etgan [1, 24-b.], M. Rahimov munosabatlarni ikki va ko'p tomonlama o'lchovlarda ko'rib chiqqan [4, 77-b.], A. Dissyukov esa "Markaziy Osiyo + Yaponiya" muloqotining shakllanishini rekonstruksiya qilgan [2]. Shunga qaramay, bu ishlarda ODA va savdo dinamikasi alohida tahlil qilinadi; ular o'rtasidagi asimmetriyaning

miqdoriy o'lchovi ishlab chiqilmagan. Maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot empirik bazasini JICA va JBIC ning rasmiy press-relizlari, Yaponiya Tashqi ishlar vazirligi va Bosh vazir devonining sammit hujjatlari hamda O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasining ma'lumotlari tashkil etadi. Metodologik jihatdan ish uzunlamasina statistik taqqoslash va hujjatli kontent-tahlilga tayanadi; nazariy ramka - R. Sil va P. Katzenstein taklif etgan analitik eklektizm [14] asosidagi uch qatlamli model.

ODA majburiyatlarining dinamikasi. Mustaqillikning dastlabki o'n yilligida Yaponiyaning imtiyozli kreditlari nisbatan mo'tadil hajmda bo'lgan: 2001-yil yanvar holatiga ko'ra JBIC ning O'zbekistonga bergan kreditlari soni oltitani, jami hajmi 56 238 million iyenni tashkil etgan [6]. 2016-yildan keyingi islohotlar davri bu ko'rsatkichni tubdan o'zgartirdi. 2019-yil 19-dekabrda JICA Tokioda bir kunning o'zida uchta kredit shartnomasini imzoladi; ularning umumiy hajmi 187 890 million iyenni tashkil etdi - Navoiy issiqlik elektr stansiyasini modernizatsiya qilishning ikkinchi bosqichi (128 246 mln iyen), elektr energetika sektorida salohiyatni rivojlantirishning ikkinchi bosqichi (36 621 mln iyen) va bog'dorchilik qiymat zanjirini rivojlantirish loyihasi (23 023 mln iyen) [7]. Bir kunda imzolangan bu paket 2001-yilgacha to'plangan butun portfaldan uch baravardan ko'proq kattadir.

Keyingi yillarda bu sur'at saqlanib qoldi; 2024–2026-yillarda imzolangan asosiy pozitsiyalar 1-jadvalda keltirilgan [9; 10; 11; 12].

1-jadval. Yaponiyaning O'zbekistonga imtiyozli kredit majburiyatlari

Sana	Loyiha / dastur	Summa, mln iyen
------	-----------------	-----------------

2001-y. yanvar	JBIC ning 6 ta krediti (jamlanma)	56 238
2019-y. 19-dekabr	Uchta loyiha paketi	187 890
2024-y. 19-fevral	Barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish	37 000
2024-y. 9-avgust	Inklyuziv va bardoshli rivojlanish	39 000
2025-y. 17-yanvar	Nevrologiya va insult markazi	22 953
2025-y. 22-dekabr	Chorvachilikni rivojlantirish	21 368
2026-y. 19-iyun	Energiya samaradorligi	14 969
2019–2026-y. jami	-	323 180

Manba: JICA/JBIC rasmiy press-relizlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [6; 7; 9; 10; 11; 12].

Faqat 2019–2026-yillar oralig‘ida imzolangan yetti pozitsiya bo‘yicha majburiyatlar 323,2 milliard iyenni tashkil etadi - bu 2001-yilgacha to‘plangan portfeldan taxminan 5,7 baravar ko‘pdir.

Savdo ko‘rsatkichlari. Savdo statistikasi mutlaqo boshqacha manzarani beradi. 2024-yil yakunlari bo‘yicha O‘zbekiston va Yaponiya o‘rtasidagi savdo aylanmasi taxminan 388,6 million AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lib, shundan importga 371,9 million, eksportga esa atigi 16,7 million dollar to‘g‘ri kelgan. 2025-yilda O‘zbekistonning umumiy tashqi savdo aylanmasi 81,17 milliard dollarga yetdi (eksport - 33,8 mlrd, import - 47,3 mlrd) [13]; savdo hamkorlari ro‘yxatida Yaponiya birinchi o‘ntalikka kirmaydi, Germaniya va Fransiya esa har biri 1,4 milliard dollarlik ko‘rsatkichga ega [15].

Paradoksning miqdoriy ifodasi. Mazkur tadqiqotda imkoniyat bo'shlig'i (opportunity gap) deb davlatlararo institutsional hamkorlikning erishilgan darajasi bilan xo'jalik yurituvchi subyektlar darajasidagi real iqtisodiy integratsiya o'rtasidagi tizimli farq tushuniladi. Uni o'lchash uchun uchta indikator taklif etiladi.

Birinchi indikator (I_1) -ODA majburiyatlarining yillik savdo aylanmasiga nisbati. 2024-yil 9-avgustda imzolangan bitta kredit dasturi (39 000 mln iyen) o'sha davrdagi taxminiy kurs bo'yicha (1 dollar $\approx$ 147 iyen) qariyb 265 million dollarga teng bo'lgan, ya'ni o'sha yilgi butun ikki tomonlama savdo aylanmasining taxminan 68 foiziga. Boshqacha aytganda, Yaponiya davlati bir imzo bilan yo'naltirgan resurs hajmi ikki mamlakat xususiy sektorining bir yil davomida yaratgan savdo oqimining uchdan ikki qismiga tengdir.

Ikkinchi indikator (I_2) - import–eksport asimmetriyasi koeffitsienti: $371,9 / 16,7 \approx 22,3$. Ya'ni O'zbekiston Yaponiyaga har bir dollarlik mahsulot eksport qilganiga qarshi taxminan 22 dollarlik mahsulot import qiladi. Uchinchi indikator (I_3) - hamkorning umumiy tashqi savdo aylanmasidagi ulushi, bu holda bir foizdan sezilarli darajada past. Ushbu kombinatsiya - yuqori I_1 , juda yuqori I_2 va juda past I_3 -imkoniyat bo'shlig'ining klassik profilini beradi.

Paradoksning sabablari. Geoiqtisodiy qatlamda Yaponiyaning mintaqadagi ishtiroki savdo foydasi emas, strategik joylashuv mantiqiga bo'ysunadi. 2025-yil 20-dekabrdagi sammitda Bosh vazir Takaiti Sanae mintaqaning ahamiyatini uch jihat orqali izohladi: Yevropa va Osiyo o'rtasidagi geosiyosiy o'rni; energiya va mineral resurslar tufayli iqtisodiy xavfsizlik uchun ahamiyati; yuqori o'sish va aholi sonining ortishi bilan bog'liq salohiyati [16]. Bu ro'yxatda savdo hajmi mustaqil maqsad sifatida ko'rsatilmagani diqqatga sazovor.

Institutsional qatlamda asosiy sabab - konvertatsiya mexanizmining yo‘qligi. ODA davlatlararo kanal orqali oqadi: uni JICA ajratadi, ijro etuvchi organ vazirlik yoki davlat korxonasi bo‘ladi, xarid tartibi shartnomada belgilanadi. Savdo esa xususiy sektor qarorlariga bog‘liq bo‘lib, boshqa rag‘batlarga - logistika xarajatlari, bozor hajmi, tartibga solish muhitiga - javob beradi. Nevrologiya markazi loyihasiga qo‘llanilgan STEP rejimi buni ko‘rsatadi: yapon uskunalari xarid qilinadi va asosiy shartnoma Yaponiya bilan bog‘langan hisoblanadi [11], ya‘ni ishtirok loyihaga bog‘langan va loyiha yakunlangach oqim to‘xtaydi. Ikkinchi cheklov - O‘zbekistonning ikki qavatli quruqlikda o‘ralganligi; shu sababli sammitda Trans-Kaspiy marshruti alohida qayd etilgan [16].

Normativ qatlamda Yaponiya yuqori ishonch kapitaliga ega, biroq bu kapital avtomatik ravishda iqtisodiy kapitalga aylanmaydi. O‘zbekiston–Yaponiya inson resurslarini rivojlantirish markazi 2010-moliyaviy yili oxiriga qadar taxminan 3 000 nafar mutaxassisni tayyorlagan [8] - sifatli, biroq miqyos jihatidan cheklangan kanal.

Xulosa. Birinchidan, O‘zbekiston–Yaponiya munosabatlarida barqaror ODA–savdo paradoksi mavjud: davlat rivojlanish yordami hajmi 2001–2026-yillarda besh baravardan ko‘proq o‘sgani holda, savdo aylanmasi mutanosib o‘smagan. Ikkinchidan, paradoks tasodifiy emas, strukturaviy xarakterga ega: u ODA va savdoning turli mantiqlarga bo‘ysunishi, konvertatsiya mexanizmining shakllantirilmaganligi va logistik cheklovlar bilan izohlanadi. Uchinchidan, paradoksni bir nazariy paradigma doirasida to‘liq izohlab bo‘lmaydi - uch qatlamli model faqat birgalikda to‘liq izohni beradi.

Amaliy jihatdan quyidagilar taklif etiladi: ODA loyihalarini rejalashtirishda eksport komponentini majburiy element sifatida kiritish; sertifikatsiya va fitosanitariya to‘siqlarini yengib o‘tishga ixtisoslashgan doimiy institutsional mexanizm tashkil etish; Trans-Kaspiy marshruti

bo'yicha logistika xarajatlarini kamaytirish bo'yicha ish guruhi tuzish; JDS va O'zbekiston–Yaponiya markazi bitiruvchilari tarmog'ini savdo-vositachilik resursi sifatida institutsionallashtirish. 2025-yil dekabrda e'lon qilingan uch trillion iyenlik xususiy sektor loyihalari maqsadi [17] paradoksni bartaraf etishga qaratilgan birinchi tizimli siyosiy javobdir; uning samaradorligi I₂ va I₃ indikatorlarining o'zgarishi bilan o'lchanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dadabaev T. Japan's ODA assistance scheme and Central Asian engagement: Determinants, trends, expectations // Journal of Eurasian Studies. – 2016. – Vol. 7, No. 1. – P. 24–38.
2. Dissyukov A. “Central Asia Plus Japan” Dialogue: From Idea to Implementation // Journal of International and Advanced Japanese Studies. – 2019. – Vol. 11. – P. 1–21.
3. Hickok M.R. The other end of the Silk Road: Japan's Eurasian initiative // Central Asian Survey. – 2000. – Vol. 19, No. 1. – P. 17–39.
4. Rakhimov M. Central Asia and Japan: Bilateral and multilateral relations // Journal of Eurasian Studies. – 2014. – Vol. 5, No. 1. – P. 77–87.
5. Japan's Silk Road Diplomacy: Paving the Road Ahead / Ed. by C. Len, T. Uyama, T. Hirose. – Washington, D.C.; Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2008.
6. JBIC. ODA Loan for Uzbekistan. Press Release. – 2001. – 31 January. – URL: https://www2.jica.go.jp/yen_loan/pdf/en/4936/20010131.pdf (murojaat sanasi: 08.08.2026).
7. JICA. Signing of Japanese ODA Loan Agreements with Uzbekistan. Press Release. – 2019. – 20 December. – URL:

https://www.jica.go.jp/Resource/english/news/press/2019/20191220_21.htm

1 (murojaat sanasi: 08.08.2026).

8. JICA. Uzbekistan: Countries & Regions. – URL: <https://www.jica.go.jp/uzbekistan/english/index.html> (murojaat sanasi: 08.08.2026).

9. JICA. Signing of Japanese ODA Loan Agreement with Uzbekistan. Press Release. – 2024. – 19 February. – URL:

https://www.jica.go.jp/english/information/press/2023/20240219_30.html

(murojaat sanasi: 08.08.2026).

10. JICA. Inclusive and Resilient Socio-Economic Development Programme Loan. Press Release. – 2024. – 9 August. – URL:

https://www.jica.go.jp/english/information/press/2024/20240809_31.html

(murojaat sanasi: 08.08.2026).

11. JICA. Signing of Japanese ODA Loan Agreement with the Republic of Uzbekistan: Neurology and Stroke Center. Press Release. – 2025. – 17 January. – URL:

https://www.jica.go.jp/english/information/press/2024/20250117_31.html

(murojaat sanasi: 08.08.2026).

12. JICA. Press Releases: Uzbekistan. – URL:

<https://www.jica.go.jp/english/overseas/uzbekistan/information/press/index.html> (murojaat sanasi: 08.08.2026).

13. 2025-yilda O‘zbekiston tashqi savdosi qanday o‘zgardi? // Gazeta.uz. – 2026. – 29-yanvar. – URL: <https://www.gazeta.uz/oz/2026/01/29/trade-2025/> (murojaat sanasi: 08.08.2026).

14. Sil R., Katzenstein P.J. Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
15. O‘zbekiston tashqi savdo aylanmasi ilk bor 81 milliard dollardan oshdi // “Dunyo” AA. – 2026. – 28-yanvar. – URL: <https://dunyo.info/uz/ekonomika/for-the-first-time-in-history-uzbekistans-foreign-trade-surpasses-usd-81> (murojaat sanasi: 08.08.2026).
16. The Summit of the “Central Asia plus Japan” Dialogue (CA+JAD) (Summary). Prime Minister’s Office of Japan. – 2025. – 20 December. – URL: <https://japan.kantei.go.jp/104/diplomatic/202512/20cajad.html> (murojaat sanasi: 08.08.2026).
17. Press Conference by Prime Minister TAKAICHI Sanae. Prime Minister’s Office of Japan. – 2025. – 20 December. – URL: https://japan.kantei.go.jp/104/statement/202512/20kaiken_00001.html (murojaat sanasi: 08.08.2026).